УДК 330.131.7

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК СУЧАСНА СИСТЕМА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

Матвієнко-Біляєва Г.Л.
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Досліджені теоретичні питання диференційованого підходу до класифікації ризиків за рівнем операційного управління. Запропонований комплекс системи оціночних критеріїв для оцінки ризиків сучасного підприємництва. Визначити недоліки та переваги діючої системи оцінки та управління ризиками в підприємницькій діяльності. Розроблено систему управління ризиками для підприємницьких структур. Запропоновано заходи щодо ефективного управління ризиками сучасних підприємницьких структур.
Ключові слова: ризик-менеджмент, підприємництво, підприємницька діяльність, управління ризиками, сучасний бізнес.

Постановка проблеми. Ризики завжди супроводжують будь-яку економічну діяльність, впливають на фінансовий стан сучасного підприємництва. До них можна віднести ризики техногенних катастроф, аварій, невиправданих фінансових вкладень, несподіваного виграшу, отримання премії або події, що є збігом обставин, кожне з яких може привести до непрямих і прямих фінансових втрат або придбань. Також ризик незмінно був одним з найважливіших умов сучасного бізнесу, оскільки якщо говорити про головну мету підприємницької діяльності як про збереження і збільшенні ресурсів організації в часі, то ризик – це неясність і невпевненість в отриманні очікуваного кінцевого результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день управління ризиком є одним з актуальних питань у підприємницькій діяльності. Багато авторів відзначають, що сама сутність підприємництва тісно пов'язана з ризиком.

Ризик-менеджмент – це система, що включає в себе ідентифікацію та аналіз ризиків, управління ними (мінімізація або знешкодження загроз, з метою прибутковості і успіху її діяльності підприємства в довгостроковому аспекті [1–3].

Проблеми, методи, моделі та механізми управління ризиками на підприємстві розглядаються в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців, у їхньому числі: Д. Бернуллі, І. Тюнен, Ф. Найт, Р. Кантильон, Дж. Міля, Д. Рікардо, А. Сміта, А. Маршалл, К. Маркс, Г. Марковіц, Р. Д. Шиллер, І. Т. Балабанов, А.А. Іванов, Н.В. Хохлова, Д. Хаббард, М. Роуз, Л.Н. Тепман, В.В. Вітлінський.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Найважливішим моментом функціонування системи управлінням економічними ризиками – обов'язкове прийняття рішень на основі її результатів. Тому необхідно розробити методику аналізу інформації та прийняття рішень яка в найбільшій мірі відповідала виникаючим вимогам підприємства і працівників.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення та розвиток теоретичних і практичних основ, розробка та впровадження сучасної системи ефективного управління ризиками підприємницьких структур.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про підприємництво» зазначено: «Стаття 1. Підприємництво в Україні. Підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, установленому законодавством» [2–3].

Тісний зв'язок між ризиком і підприємництва обумовлює високу роль даної проблематики: плануванням, організаційної та прийняття управлінських рішень, контролем та оцінкою отриманих результатів [3].

З чого можна зробити висновок, сама сутність підприємництва, будучи тісно пов'язаною з проблемою ризику, змушує звертатися до вивчення питань оцінки та мінімізації ризиків для більш успішної підприємницької діяльності.

Теорія ризик-менеджменту спочатку розроблялася закордонними фахівцями, і ними ж на даний момент внесений найбільш значний внесок у її розвиток, ті дослідники, які займалися її проблемами в Україні та інших країнах СНД, користувалися англомовною літературою. А в її перекладах не завжди обґрунтовано враховували специфіку термінології. Тому risk management перекладали як управління ризиками, що й поклало початок плутанини, бо як можна керувати в принципі некерованими подіями чи обставинами.

Ризик-менеджмент – це система, що включає в себе ідентифікацію та аналіз ризиків, управління ними (мінімізація або знешкодження загроз, з метою прибутковості і успіху її діяльності підприємства в довгостроковому аспекті.

До числа основних завдань ризик-менеджменту можна віднести [1–3]:

вибір стратегії управління ризиком;

розробку адаптивного до ризику режиму діяльності підприємства (організації);

організацію реалізації адаптивного режиму;

створення підсистеми управління ризиком на підприємстві;

розробку методології оцінки та управління ризиками;

контроль реалізації адаптивного режиму;

оцінку впливу ризиків;

вибір і реалізацію методів управління ризиками, спрямованих на зниження їх негативного впливу.

© Матвієнко-Біляєва Г.Л., 2018

Часто в теорії і практиці управління зустрічається поділ ризиків на систематичні (ринкові) і несистематичні (специфічний).

Систематичний ризик виникає під впливом загальних факторів, які зачіпають ринок в цілому, і охоплює всі підприємства, представлені на ринку. Цей ризик можна усунути диверсифікацією.

Несистематичний ризик – виникає під впливом унікальних, специфічних для окремого підприємства чинників і може бути скорочений шляхом диверсифікації.

Далі наведемо класифікацію ризиків за рівнем управління: перший рівень структурування передбачає диференціювання ризику на наступні групи: ризики, управлінням яких займається вище керівництво підприємства (ризики I групи); підструктурні ризики, пов'язані з діяльністю окремих виробничих напрямків, керованих керівниками напрямків (ризики II групи); персональні ризики, пов'язані з діяльністю кожного члена організації в окремо (ризики III групи).

На другому рівні структурування відбувається поділ по групах ризику. Групи ризику – набір ризиків, управління якими може бути охарактеризоване сукупністю індивідуального набору певних методів, структурою управлінських організаційних одиниць і впливом на діяльність підприємства у галузі постачання програмного забезпечення. Можливе часткове перетин областей дії ризикових груп на різних рівнях, пов'язаний, насамперед, з різними цілями і часовим інтервалом управління ризиком.

Отже, більш детально розглянемо ризики I групи, які включають фінансові, екологічні, соціально-політичні та галузеві групи ризиків. Фінансові ризики виникають у сфері відносин ринкових суб'єктів з банками та іншими фінансовими інститутами. Також в до них відносяться ринкові і макроекономічні ризики. Ринкові ризики пов'язані зі зміною дій конкурентів, переваг споживачів, розвитком інноваційних розробок, що викликають зміни економічних, технічних і суспільних тенденцій діяльності підприємств або галузі. Кожен підприємець свідомо (або несвідомо) йде на ринкові ризики в спробі передбачити зміни дій оточуючих економічних агентів. Ринкові ризики відносяться до зовнішніх ризиків, оскільки відображають переважна вплив тенденцій економічного розвитку на діяльність підприємства.

Екологічні ризики представлені частіше за все як відповідна реакція правових інститутів, екологічних об'єднань та громадськості на можливість шкідливих впливів і джерел небезпеки для здоров'я людини і навколишнього середовища [6]. Але до цього визначення також необхідно додати ризики, пов'язані з впливом природних явищ: ризики стихійних лих; ризики втрат часу, пов'язаних з неможливістю проводити роботи через погодні умови; ризики впливу зміни циклу природи (час доби і року); ризики довгострокових природних трендів (підвищення температури, зміни рівня води та ін.).

Соціально-політичні ризики охарактеризовані зміною цілей і задач державного регулювання, зміною вектора державного розвитку або рівнем розвитку громадянського суспільства. Частина зазначених ризиків (зміна оподаткування, законодавства або вартості ліцензування) має однозначну економічну оцінку. Однак існують ризики, не тільки складно піддаються обліку, але і відрізняються малою передбачуваністю. До таких ризиків, наприклад, відносяться ризик політичного та адміністративного тиску, що створює недобросовісну конкуренцію, ризик поганої роботи соціальних служб (пожежі, рівень злочинності та ін.), ризик погіршення загального бізнес-клімату, форс-мажорні обставини (зміна зовнішньополітичних державних позицій, в тому числі введення військових дій на території сфери інтересів організації).

Під галузевими ризиками слід розуміти можливість настання ризикової події для особи, що приймає стратегічні рішення, результатом якого може бути повне або часткове недосягнення стратегічних цілей. Галузеві ризики є відображенням зовнішніх ризиків на підприємстві і спонукають його до дій у відповідь змінам внутрішнього середовища. До галузевих ризиків слід відносити: організаційно-управлінські ризики – ризики побудови організаційних структур, проведення бізнес-процесів і використання обмежених ресурсів підприємством не найефективнішим способом; ризики дій контрагентів – ризики можливості збитків, викликаних невиконанням партнерами своїх зобов'язань.

Ризики II групи включають маркетингові, комерційні та адміністративні.

Комерційні ризики пов'язані з операційним управлінням потоком грошових коштів, розподілом доходів, оцінкою рентабельності і структури витрат і доходів.

Маркетингові ризики виникають при помилках вибору ринку збуту продукції, оцінки платоспроможності і обсягу ринку, дій конкурентів в конкретний часовий період, роботи системи збуту.

Адміністративні ризики пов'язані із забезпеченням безперебійного праці та організації дій персоналу: експлуатація технічних і офісних приміщень, інформаційно-технічне оснащення, формалізація і стимулювання дій персоналу і ін.

Ризики III групи включають ризики кваліфікаційні, лояльності, кадрові та безпеки праці. Дані групи ризиків породжуються, головним чином, усвідомленням співробітниками підприємства всередині організаційної структури, співвідношенням їх особистих інтересів (підвищення рівня життя, кваліфікації, організація дозвілля, соціальний пакет і просування по кар'єрних сходах) з цілями і завданнями керівництва. Неврахування або недостатнє задоволення потреб персоналу і його контролю призводить до ризику його втрати, зменшення ефективності роботи або ж до дій, що завдають прямого або непрямого збитку організації. Персональні ризики мають ключове значення при забезпеченні стійкого становища підприємства на тривалому тимчасово м відрізку. Набір, утримання і забезпечення умов для підвищення кваліфікації співробітників значно покращує клімат і ефективність праці всередині компанії. Укладання довгострокових контрактів, що включають бонуси за вислугу років, і одночасна робота служби внутрішнього контролю підвищують лояльність і знижують плинність кадрів.

Класифікація, побудована за таким принципом, дозволяє уникнути суб'єктивної оцінки в процесі структурування ризиків в групи, врахувати індивідуальні компетенції і можливості більш чіткого розподілу відповідальності між особами, які беруть участь в управлінні ризиками. Дана концепція є необхідною основою для подальшої побудови операційного механізму управління ризиками також враховує рівні управління на підприємстві.

Управління ризиком в системі управління підприємством включає стратегію і тактику ризик-менеджменту.

Стратегія ризик-менеджменту є управління ризиком, засноване на довгостроковому прогнозуванні, стратегічному плануванні, виробленні обґрунтованої концепції і програми, що дозволяють не допускати або зменшувати негативний вплив на результати діяльності і, головне, отримувати високий дохід.

Найбільш ефективно систему ризик-менеджменту можна реалізувати шляхом виділення в систему управління підприємством конкретної організаційної одиниці. В якості організаційної одиниці не обов'язково має виступати окремий структурний підрозділ. Цю роль може виконувати окремий співробітник (менеджер з управління ризиками, ризик-менеджер – фахівець в галузі управління ризиками) або спеціалізована консультаційна фірма [2].

Для реалізації системи ризик-менеджменту в загальній інформаційній системі організації повинен бути присутнім блок, який відповідає за оцінку та аналіз ризиків, особливо це відноситься до кількісної оцінки ризиків.

Управління ризиками має здійснювати керівництво підприємства. При поступовому зростанні компанії функції з управління ризиками здійснюються службами безпеки, юридичним відділом, відділу внутрішнього аудиту або іншими службами.

На сьогоднішній день, конкретних інструментів і технік управління ризиками існує досить велика кількість. Зокрема, в міжнародному стандарті ISO / IEC 31010: 2009 приведена 31 техніка ризик-менеджменту, в числі яких досить широко використовуються в практиці зарубіжних компаній як FMEA (Failure Mode and Effects Analysis), HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points), Байесови мережі і FN-криві.

Однак кожен стандарт стверджує необхідність безперервності процесів моніторингу та контролю ризиків.

Отже, проведемо аналіз найбільш вживаних на практиці методів ризик-менеджменту, які використовуються при підготовці інформації для прийняття управлінських рішень.

Метод точки беззбитковості передбачає знаходження такого рівня отримання коштів від реалізації послуг, при якому виробник у змозі покрити постійні витрати, пов'язані з діяльністю по відтворенню послуг, але ще не має прибуток. Даний підхід в сукупності з кількісними і якісними методами оцінки ризику дозволяється визначити три необхідні складові майбутньої виручки для подальшого прийняття управлінського рішення: величину постійних витрат; скориговану норму прибутку з урахуванням прогнозу динаміки галузі; визначення основних вразливих місць і величину їх впливу на дисперсію грошових потоків.

Метод побудови дерева подій – графічний спосіб відображення процесів і можливості їх розвитку, із завданням початкової структури і інцидентів. Іншими словами, «гілки древа» формують логічний ланцюжок подій, де рух від однієї події до іншої залежить від скоєних дій чи прийнятих рішень в минулому. Явним достоїнством даного і схожих методів є готовність до коректування дій при різному розвитку подій.

Метод «події – наслідки» (HAZOR -Hazard and Operability Research) широко використовується в проектуванні при побудові виробничих ланцюжків і являє собою аналіз можливих несправностей, але без оцінки їх ймовірності і графічного відображення. Основне завдання даного методу – це розщеплення складних систем на частини і аналіз кожної з них окремо.

Метод сценаріїв дозволяє оцінити можливість досягнення цілей підприємства на основі аналізу різних заданих «сценаріїв» руху ризикових параметрів. Як правило, задається рух важко прогнозованих зовнішніх чинників, таких як ціна на продукцію, курси валют, інфляція, поведінка конкурентів і т.д., а також відсутність повної інформації про навколишнє нас середовищі.

Незважаючи на значну кількість розроблених експертних методів, можна виділити загальні етапи їх реалізації: визначається залучена група експертів, що володіють необхідними кваліфікаційними навичками; визначаються первинні і вторинні технології прийому та обробки експертних даних (форми звітності, формат зустрічей, методи математичної обробки, встановлюється, при необхідності, диференційована оцінка рівня компетентності експертів і т.д.); передається наявна первинна інформація про дані ризики експертній групі; аналізована група ризику оцінюється з точки зору ймовірності настання, величини можливого збитку і його дисперсії, тривалості за часом; аналізуються отримані експертні оцінки.

Разом з тим, незважаючи на наявність широкого спектра можливих методик управління ризиками, жодна з них не може вважатися цілком універсальною, оскільки кожна з методик має свої умови застосування і відповідні обмеження. Крім того, в сучасній економічній ситуації, яка характеризується високим ступенем конкурентності на переважній більшості ринків.

Таким чином, система управління ризиками є одним із основних елементів у функціонуванні підприємства. Вона допомагає при прийняті управлінських рішень в усіх важливих сферах підприємницької діяльності.

Залежно від мети, сфери діяльності підприємство, організація повина самостійно визначати принципи класифікації, основні види ризиків з урахуванням специфіки його функціонування, галузі, регіону.

В сучасний час кількість підходів до керування ризиками налічується понад кількома десятків. Всі ці підходи можна умовно розділити на три групи: відмова від ризику, розподіл ризиків та прийняття ризику.

Разом з тим, незважаючи на наявність широкого спектра можливих методик управління ризиками, жодна з них не може вважатися цілком

універсальною, оскільки кожна з методик має свої умови застосування і відповідні обмеження. Крім того, в сучасній економічній ситуації, яка характеризується високим ступенем конкурентності на переважній більшості ринків.

Необхідно відмітити, що для успішного функціонування системи управління ризиками необхідно дотримуватися такої послідовності: спочатку ідентифікувати ризик, потім проаналізувати підходи до управління. Та в залежності від цього, вибрати метод, і потім після виконання обраного методу оцінити результати.

Отже, найважливішим моментом функціонування системи управлінням економічними ризиками – обов'язкове прийняття рішень на основі її результатів. Тому необхідно розробити методику аналізу інформації та прийняття рішень яка в найбільшій мірі відповідала виникаючим вимогам підприємства і працівників. Ця комплексна система складається з п'яти етапів.

Перший етап це «виявлення ризику в діяльності підприємства». Даний етап визначаються всі ризики підприємства. Першими ознаками ризику буде служити неналежне використання сировини, зростання собівартості продукції, збільшення втрат робочого часу, впровадження у виробництво нових виробничих засобів. На цьому етапі визначається класифікація ризику, для того щоб дізнатися рівень операційного управління.

Другий етап «діагностика ризику», експертна група визначає ступінь впливу та імовірність виникнення кожного ризику, по трьом оцінкам (низька, середня, висока). Потім складається карту ризиків, яка дає можливість представити розподіл ризиків та визначити найбільш пріоритетний ризик.

Третій етап «вибір методів і тактики управління ризиком» – на даному етапі визначається найбільші загрозливі ризики. Потім розробляють критерії оцінки ефективності управління ризиком, та тактика і форми завдяки яким буде нівелювання дані ризики. Далі проводиться оцінка передбачуваних методів управління ризиком. Кожен ризик-менеджер повинен розуміти, що немає точних і конкретних способів мінімізації кожного окремого ризику, в кожному конкретному випадку необхідно проявити гнучкість і оперативність у прийнятті рішення.

Четвертий етап «виконання рішення» – на даному етапі важливо контролювати виконання рішення і в разі виникнення проблем оперативно реагувати на ситуацію. У разі виникнення на підприємстві несприятливих обставин необхідно внести зміни в рішення, це можуть бути зміни в етапах і методах розробленого алгоритму.

П'ятий етап «моніторинг результатів і вдосконалення системи управління ризиками» – на даному етапі проводиться аналіз ефективності від проведених заходів з управління ризиками, а також розробляються критерії ефективності управління ризиками в діяльності підприємства [1–3; 5].

Вище розглянутий алгоритм процесу управління ризиками в здійснення підприємницької діяльності має такі переваги:

1) дозволяє заздалегідь прорахувати можливі ризики в процесі здійснення підприємницької діяльності, нейтралізувати їх і створити такі умови, при яких шанс виникнення ризику в подальшому буде мінімізований;

2) дозволяє розробити критерії оцінки ефективності управління ризиками;

3) дозволяє максимально проаналізувати ризик в діяльності підприємства, оперативно застосувати методи по мінімізації і нейтралізації ризиків інноваційної діяльності, а також на заключному етапі управління ризиками розробити критерії ефективності управління ризиками.

Таким чином, використання алгоритму процесу управління ризиками в діяльності підприємства дозволяє створити інструментарій, забезпечує максимально якісний і оперативний аналіз ризиків, що дозволяє нейтралізувати в майбутньому можливі ризики. Пізніше, процес управління ризиками пристосовується до бізнес-процесам підприємства і являє собою частину оперативної діяльності фірми. Розроблений алгоритм дозволяє задіяти в управлінні ризиками найбільш значущі етапи контролю процесу управління ризиками і тим самим максимально знизити ризики в підприємницької діяльності.

Список літератури:

1. Васюренко О.В. Ризик як складова економічних процесів // Фінанси України. – 2015. – № 7. – С. 68–74.
2. Вітлінський В. Фінансовий ризик і методи його вимірювання // Фінанси України. – 2000. – № 5. – С. 13–23.
3. Клапків М. Методи ідентифікації фінансових ризиків // Фінанси України. – 2000. – № 1. – С. 39–46.
4. Ковзанадзе И. Системные риски в мировой экономике: необходимы институциональные решения / И. Ковзанадзе // Финансы. – 2012. – № 3. – С. 63–66.
5. Матвієнко-Біляєва Г.Л. Імплементація інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу: І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 22 березня 2018 р. / редкол. : О.І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. – Х.: ХДУХТ, 2018. – С. 360–361.
6. Miccolis J., Shah S. Enterprise Risk Management. An Analytic Approach A Tillinghast – Towers Perrin Monograph Parsippany / J. Miccolis, S. Shah. – N. J., 2001. – 38 p.

Матвиенко-Беляева Г.Л.
Харьковский национальный экономический университет
имени Семена Кузнеца

РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ КАК СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР

Аннотация
Исследованны теоретические вопросы дифференцированного подхода к классификации рисков по уровню операционного управления. Предложенный комплекс системы оценочных критериев для оценки рисков современного предпринимательства. Определены недостатки и преимущества действующей системы оценки и управления рисками в предпринимательской деятельности. Разработана система управления рисками для предпринимательских структур. Предложены меры по эффективному управлению рисками современных предпринимательских структур.
Ключевые слова: риск-менеджмент, предпринмательство, предпринимательская деятельность, управение рисками, современный бизнес.

Matvienko-Bilyaeva G.L.
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

RISK MANAGEMENT AS A MODERN SYSTEM OF EFFECTIVE RISK GOVERNMENCE OF BUSINESS STRUCTURES

Summary
The theoretical issues of the differentiated approach to the classification of risks by the level of operational management are investigated. The proposed complex of the system of evaluation criteria for assessing the risks of modern entrepreneurship. Deficiencies and advantages of the current system of risk assessment and management in entrepreneurial activities are identified. A risk management system for business structures has been developed. Measures for effective risk management of modern business structures are proposed.
Keywords: risk management, entrepreneurship, entrepreneurial activity, risk management, modern business.